

Lea Ypi

VAPAA

**Kuinka kasvoin aikuiseksi
maailman luhistuessa**

Suomentanut Riina Vuokko

Atena

Englanninkielinen alkuteos *Free – Coming of Age at the End of History*

Copyright © Lea Ypi 2021
All rights reserved.

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

Sitaatti Goethen runosta Keijujen kuningas, sivu 44, suomentanut Otto Manninen
Sitaatti Victor Hugon teoksesta Kurjat, sivu 100, suomentanut Reino Rauanheimo
Sitaatti Koraanista, sivu 214, suomentanut Jaakko Hämeen-Anttila
Sitaatti Karl Marxin teoksesta Pääoma, sivu 299, suomentaneet O. V. Louhivuori,
Mauri Ryömä ja Tuure Lehén

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-46150-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

Isoäitini Leman Ypin (Ninin),
1918–2006, muistolle

”Ihmiset eivät tee historiaa vapaasta tahdostaan.
Historiaa he tekevät silti.”

– Rosa Luxemburg

Sisällys

OSA I

1. Stalin	13
2. Toinen Ypi	26
3. 471: lyhyt henkilöhistoria	40
4. Enver-setä on lähtenyt luotamme	50
5. Coca-Cola-tölkit	61
6. Toveri Madmuasel	73
7. He tuoksuvat aurinkovoiteelta	86
8. Brigatista	102
9. Ahmet on valmistunut yliopistosta	116
10. Historian loppu	125

OSA II

11. Harmaat sukat	143
12. Kirje Ateenasta	158
13. Kaikki haluavat pois	174
14. Kilpailua	186
15. Minulla oli aina veitsi mukana	197
16. Se nyt vain kuuluu kansalaisyhteiskuntaan	209

17. Krokotiili	223
18. Rakennemuutoksia	235
19. Älä itke	246
20. Niin kuin muukin Eurooppa	258
21. 1997	268
22. Filosofit ovat vain selittäneet maailmaa, vaikka tehtävänä on sen muuttaminen	286
Epilogi	296
<i>Kiitokset</i>	302

OSA I

1.

Stalin

En koskaan kysynyt itseltäni, mitä vapaus tarkoittaa, ennen kuin halasin Stalinia. Lähietäisyydeltä hän oli paljon pidempi kuin olin olettanut. Opettajamme Nora oli kertonut, että imperialistit ja revisionistit väittivät Stalinin olleen lyhyt mies. Oikeasti hän ei ollut yhtä lyhyt kuin Ludvig XIV, jonka pituudesta ei kuulemma koskaan – kummallista kyllä – tehty numeroa. Joka tapauksessa, Nora lisäsi vakavana, keskittyminen ulkoiseen olemukseen oikeasti merkityksellisten seikkojen sijaan oli imperialistien tyyppillinen virhe. Stalin oli jättiläinen, ja hänen teoillaan oli paljon enemmän väliä kuin hänen ulkomuodollaan.

Se mikä Stalinissa oli erikoislaatuista, Nora selitti, oli se miten hän hymyili silmillään. Eikö olekin aika uskomatonta? Ihan oikeasti hymyili silmillään. Hänen huulensa nimittäin peittyivät kokonaan kasvoja koristavien ystävällisten viiksien taakse, ja jos yritti katsoa vain huulia, ei olisi koskaan voinut tietää, hymyilikö Stalin vai oliko ilme jokin aivan muu. Mutta ei tarvinnut kuin vilkaista läpätunkevia ja älykkäitä ruskeita silmiä, ja tiesi heti että Stalin hymyili. Kaikki eivät pysty katsomaan silmiin. Sellaisilla ihmisillä on jotain salattavaa. Stalin katsoi suoraan silmiin, ja jos itse käyttäytyi hyvin tai jos Stalinia muuten vain sattui huvittamaan, hän hymyili silmillään. Hänellä oli aina koreilematon takki ja aivan tavalliset ruskeat kengät, ja hän piti mielellään oikeaa kättä vasemman takinliepeen alla kuin olisi pitänyt sitä sydämellään. Vasen käsi oli yleensä taskussa.

”Ai taskussako?” me kysyimme. ”Eikö ole epäkohteliasta kulkea kädet taskussa? Aikuiset käskevät aina ottamaan kädet pois taskusta!”

”No, tavallaan”, Nora sanoi. ”Mutta Neuvostoliitossa on kylmää. Ja sitä paitsi”, hän lisäsi, ”Napoleonillakin oli aina käsi taskussa, eikä sitä kukaan pitänyt epäkohteliaana.”

”Eikä ollut taskussa”, sanoin ujosti. ”Se oli liivin alla. Siihen aikaan se kertoi hyvästä kasvatuksesta.”

Nora ei ollut kuulevinaankaan kommenttiani ja valmistautui jo uuteen kysymykseen.

”Ja Napoleon se vasta olikin lyhyt”, pistin vielä väliin.

”Mistä sinä sen tiedät?”

”Mummi kertoi.”

”Mitä mummisi kertoi?”

”Mummi kertoi, että Napoleon oli lyhyt, mutta kun Marxin opettaja Hangel tai ehkä Hegel, en muista kumpi se oli, näki Napoleonin, hän sanoi nähneensä maailman hengen seisomassa hevosen selässä.”

”Hangel”, opettaja vahvisti. ”Hangel oli oikeassa. Napoleon muutti Eurooppaa. Hänen ansiostaan valistusajan poliittiset instituutiot alkoivat levitä. Hän oli yksi suurista. Mutta ei yhtä suuri kuin Stalin. Jos Marxin opettaja Hangel olisi nähnyt Stalinin seisovan, jos nyt ei hevosen selässä niin ehkä panssarivaunun päällä, hän olisi yhtä lailla julistanut nähneensä maailman hengen. Stalin on omalla esimerkillään innoittanut tuhansia sisaria ja veljiämme myös Afrikassa ja Aasiassa, ei pelkästään Euroopassa.”

”Rakastiko Stalin lapsia?” me kysyimme.

”Tietysti rakasti.”

”Vielä enemmän kuin Lenin?”

”Suunnilleen saman verran, mutta Stalinin viholliset yrittivät aina piilotella sitä. He yrittivät saada Stalinin kuulostamaan pahemmalta kuin Lenin, koska Stalin oli vahvempi ja heille niin paljon vaarallisempi. Lenin muutti Venäjää, mutta Stalin muut-

ti koko maailmaa. Siksi sitä, että Stalin rakasti lapsia aivan yhtä paljon Lenin, ei ole samalla tavalla haluttu tuoda esiin.”

”Rakastiko Stalin lapsia yhtä paljon kuin Enver-setä?”

Opettaja epäröi.

”Rakastiko hän enemmän?”

”Kyllä te tiedätte vastauksen”, opettaja sanoi lämpimästi hymyillen.

On mahdollista, että Stalin rakasti lapsia. On todennäköistä, että lapset rakastivat Stalinia. Se mikä on varmaa, aivan vuorensarvua, on se, etten minä ole koskaan rakastanut Stalinia enemmän kuin sinä kosteana joulukuisena päivänä, kun juoksin minä jaloistani pääsin ja luikahdin hikisenä ja vapisevana portista pieneen puistiksoon, joka oli aivan Kulttuuripalatsin lähellä. Sydän jyskytti niin että tuntui kuin saattaisin vahingossa sylkäistä sen suustani. Olin juossut melkein pari kilometriä. Kun Stalin ilmestyi horisonttiin, tiesin olevani turvassa. Siellä hän seisoi yhtä tyynenä kuin yleensäkin yllään koreilematon päällystakkinsa ja tavalliset pronssikengät, oikea käsi takinliepeen alla kuin tuke massassa sydäntä. Pysähdyin, katselin ympärilleni siltä varalta ettei kukaan vain ollut seurannut ja menin lähemmäs. Kun painoin oikean posken Stalinin reittä vasten ja yritin yltää käsilläni hänen polviensa ympäri, minusta tuli näkymätön. Koetin saada hengitykseni tasaantumaan, suljin silmät ja aloin laskea. Yksi. Kaksi. Kolme. Kun pääsin kolmeenkymmeneenseitsemään, en enää kuullut koirien haukkua. Betonia tallavien kenkien jyly oli pelkkä etäinen kaiku. Tänne asti mielenosoituksesta kantautui vain iskulauseita: ”*Vapaus, demokratia, vapaus, demokratia.*”

Kun olin varma, että olin turvassa, irrotin otteeni Stalinista. Istahdin maahan ja katselin tarkemmin. Viimeiset sadepisarat Stalinin kengiltä olivat jo melkein kuivahtaneet, hänen takkinsa maali oli alkanut rapista. Stalin oli juuri sellainen kuin Nora-opettaja oli kuvaillut: pronssijättiläinen, jonka kädet ja

jalat olivat paljon suuremmat kuin olin olettanut. Kallistin päästäni taakse ja tihrustin kasvoja, sillä halusin varmistaa, että huulet tosiaan olivat piilossa viiksien alla ja että Stalin hymyili silmillään. Mutta hymyä ei ollut. Ei ollut silmiä, huulia eikä viiksiäkään. Huligaanit olivat varastaneet Stalinin pään.

Nostin käden suulle, etten olisi huutanut ääneen. Stalin, pronssijättiläinen, joka oli seissyt Kulttuuripalatsin puutarhasa jo kauan ennen syntymääni, oli mestattu. Stalin, josta Hangel olisi sanonut että on nähnyt maailman hengen panssarivaunun päällä. Miksi? Mitä he oikein halusivat? Miksi he huusivat ”*Vapaus, demokratia, vapaus, demokratia*”? Mitä se tarkoitti?

En ollut uhrannut kovinkaan monta ajatusta vapaudelle. Ei ollut tarvinnut. Meillä oli paljon vapautta. Tunsin olevani niin vapaa, että usein vapaus tuntui taakalta, ja aina toisinaan suorastaan uhalta, niin kuin sinäkin päivänä.

En ollut suunnitellut päätyväni mielenosoitukseen. Tuskin edes tiesin, mikä mielenosoitus on. Vain muutamaa tuntia aikaisemmin olin seissyt sateessa koulun portilla ja miettinyt, mitä reittiä kulkisin kotiin. Kääntyisinkö vasemmalle vai oikealle vai lähtisinkö suoraan eteenpäin. Sain päättää aivan vapaasti. Jokaiseen reittiin liittyi omat ongelmansa, ja minun oli punnittava syitä ja seurauksia, pohdittava niiden merkitystä ja tehtävä päätös, jota tiesin että saattaisin joutua vielä katumaan.

Sinä päivänä todellakin kaduin. Valitsin reitin vapaasti ja valitsin väärin. Olin juuri saanut hoidettua siivousvuoroni. Me siivosimme luokkaa tuntien jälkeen neljän oppilaan ryhmissä, mutta pojat keksivät aina milloin mitäkin tekosyitä ja tytöt joutuivat siivoamaan kaiken. Minä olin samassa vuorossa ystäväni Elonan kanssa. Tavallisena päivänä minä ja Elona olisimme läheneet siivousvuoron jälkeen koulusta yhdessä, pysähtyneet kadunkulmaan, jossa jalkakäytävällä istuva vanha eukko myi auringonkukansiemeniä, ja kysyneet: ”Saako maistaa? Ovatko ne suolattuja vai suolaamattomia? Paahdettuja vai paahdamatto-

mia?” Nainen olisi avannut jonkun kolmesta säkistään, paahdetut ja suolatut, paahdetut ja suolattomat tai paahtamattomat ja suolattomat, ja me olisimme maistelleet muutaman joka sorttia. Jos sattui olemaan pari kolikkoa taskussa, valinnanvaraa oli paljon.

Sen jälkeen me olisimme kääntyneet vasemmalle kohti Elonan kotia, mussuttaneet auringonkukansiemeniä ja joutuneet hetken temppuilemaan ennen kuin saimme oven auki ruosteisilla avaimilla, joita Elona kantoi koulupuvun alla äitinsä kaulaketjuun kiinnitettynä. Sitten piti päättää mitä halusimme leikkiä. Joulukuussa se oli aina helppoa. Siihen aikaan vuodesta alkoivat suuren kansallisen laulukilpailun karsinnat, ja me teimme omia laulujamme ja leikimme, että pääsimme televisioon esittämään niitä. Minä kirjoitin sanat, Elona lauloi, ja joskus minä säestin rummuttamalla patoja ja pannuja puukauhoilla. Nyt vähään aikaan laulukilpailut eivät kuitenkaan olleet enää kiinnostaneet Elonaa. Hän halusi leikkiä mieluummin häitä tai kotia. Sen sijaan että olisimme kolistelleet pannuja keittiössä, Elona halusi viettää aikaa vanhempiensa huoneessa, tehdä kampauksia äidin vanhoilla hiuspinneillä, sovitella äidin morsiuspukua, meikata ja hoitaa nukkeja kunnes olikin jo ruoka-aika. Siinä vaiheessa piti päättää jatkettaisiinko vain leikkiä niin kuin Elona halusi vai yrittäisinkö ehdottaa, että paistaisimme kananmunia tai, jos munia ei ollut, söisimme leipää öljyn kera tai mahdollisesti ihan vain sellaisenaan. Mutta niillä valinnoilla ei pahemmin ollut merkitystä.

Todellinen ongelma tuli siitä, että sinä päivänä minulle ja Elonalle oli tullut siivousvuorollamme riitaa. Elona intti, että meidän pitäisi sekä lakaista että mopata, muuten meillä ei olisi mahdollisuutta kuukauden parhaan siivoojan viiriin, jota hänen äitinsä oli aina erityisesti arvostanut. Minä sanoin, että me olimme parittomina päivinä vain lakaisseet ja parillisina päivinä oli sitten myös mopattu, ja koska nyt oli pariton

päivä, me selviäisimme hommasta nopeammin ja voisimme silti saada viirin. Elona sanoi, että sitten emme täyttäisi opettajan odotuksia, ja muistutti, että vanhempani oli jo kerran kutsuttu puhuteltaviksi, kun olin laiminlyönyt siivousvuoroni. Minä kerroin että hän oli väärässä, sillä oikeasti se oli johtunut siitä, että maanantaiaamun tarkastuksessa minulla oli kuulemma ollut liian pitkät kynnet. Elona sanoi, että se oli samantekevää, ja joka tapauksessa kunnolliseen siivoukseen kuului sekä lakaisu että moppaus, ja vaikka me saisimmekin kuunvaihteessa viirin, se tuntuisi huijaukselta, jos emme olisi oikeasti olleet riittävän huolellisia. Sitä paitsi, Elona lisäsi kuin vastaansanomattomana totuutena, hän moppasi aina kotonakin, koska sillä tavalla äiti oli käskenyt siivota. Sanoin Elonalle, ettei hän voisi aina vedota äitiinsä, kun tahtoi saada oman tahtonsa läpi. Lähdin luokasta kiukkuisena, ja kun seisoin sateessa koulun portin luona, mietin, oliko Elonalla oikeus odottaa, että kaikki olisivat aina kilttejä hänelle silloinkin kun hän oli väärässä ja olisiko minun pitänyt esittää, että halusin lakaista ja mopata ihan niin kuin esitin, että halusin leikkiä häitä ja kotia.

En ollut koskaan tunnustanut Elonalle, että oikeasti inhosin koko leikkiä. Inhosin sitä että piti olla hänen äitinsä huoneessa ja sovittaa morsiuspukua. Minusta oli hermostuttavaa pukeutua kuolleen ihmisen vaatteisiin tai levittää naamaani meikkejä, joita se kuollut oli käyttänyt vain muutamaa kuukautta aikaisemmin, aivan kuin me olisimme hän. Mutta kaikesta oli vasta niin vähän aikaa, ja Elona oli ollut innoissaan uudesta pikkusiskostaan, josta piti kasvaa leikkikaveri minun pikkuveljelleni. Mutta sitten äiti olikin kuollut ja pikkusisko lähetetty orpokotiin eikä jäljellä ollut enää muuta kuin morsiuspuku. En halunnut pahoittaa Elonan mieltä kieltäytymällä pukuleikeistä tai tunnustamalla, miten ne hiuspinnit kammottivat minua. Olihan minulla tietysti vapaus kertoa mielipiteeni koko leikistä, ja aivan samalla tavalla kuin minulla oli ollut vapaus jättää Elona moppaamaan

yksikseen, kukaan ei estänyt minua. Ja niin minä päätin, että oli parempi kertoa Elonalle totuus, vaikka se ehkä loukkaisikin häntä, kuin valehdella loputtomiin ihan vain hänen mielikseen.

Jos en kääntynyt vasemmalle kohti Elonan kotia, olisin voinut kääntyä oikealle. Se olisi ollut lyhyin reitti kotiin, pitkin kahta kapeaa kujaa, jotka ristesivät päätieta keksileipomom kohdalla. Siihen kuitenkin liittyi oma ongelmansa. Joka päivä koulupäivän jälkeen leipomom eteen kokoontui iso joukko koululaisia odottamaan kriittistä hetkeä eli leipomom kuljetusauton tuloa. Jos olisin valinnut sen reitin, olisin joutunut osallistumaan ”keksihyökkäykseen”, niin kuin me sitä kutsuimme. Minun olisi pitänyt asettua muiden lasten kanssa jonoon leipomom ulkoseinää vasten ja jäädä hermostuneena odottamaan kuljetusautoa, tarkkailemaan ovia ja kuulostelevaan mahdollisia häiriötekijöitä niin kuin vaikka pyöräilijöitä tai satunnaisia hevoskärryjä. Jossakin vaiheessa leipomom ovet sitten avautuivat ja näkyviin ilmestyi kaksi keksilaatikoita kuljettavaa työntekijää, aivan kuin Atlas-kaksoset, jotka kantoivat maapalloa. Seurasin hetken hälinää, ja sitten me kaikki hyökkäsimme eteenpäin ja rallatimme: ”Hei ahmatti, ahmatti, hei keksejä, keksejä, hei ahmatti!” Aluksi hyvässä järjestyksessä edennyt mustapukuisten koululaisten joukkomme jakautui äkkiä etujoukkoom, joka yritti kädet heiluen tarttua laatikoiden kantajia polvista, ja taaempaan osastoon, jonka tehtävänä oli juosta leipomom portille ja estää ulospääsy. Työntekijät yrittivät irrottautua kiemurtamalla ja taivuttamalla alakroppaansa, mutta samaan aikaan yläkroppa jäykistyi ja ote keksilaatikoista tiukkeni. Kyydistä tipahti paketti tai kaksi, ja välitön tappelu alkoi, mutta sitten leipomom johtaja ilmestyi ovelle mukanaan juuri se määrä keksejä, joka tarvittiin jotta rauha saatiin palautettua, ja joukko hajaantui tyytyväisenä.

Minulla oli vapaus kääntyä oikealle tai jatkaa suoraan eteenpäin, mutta jos olisin kääntynyt oikealle, tällaista olisi ollut odotettavissa. Puuha oli varsin viatonta, ja olisi ollut täysin kohtuu-

tonta ja epäreilua pyytää yksitoistavuotiasta, joka vain käveli koulusta kotiin eikä ollut liikkeellä erityisesti herkkujen perässä, kokonaan sulkemaan aistinsa leipomon ympärillä leijuvalta keksintuoksulta. Yhtä kohtuutonta olisi ollut vaatia, että hän olisi kulkenut ohi kuin ei olisi huomannutkaan toisten lasten odottavia, kiusaantuneita katseita ja paikalle saapuvaa kuljetusautoa. Juuri sellaisia vaatimuksia vanhempani olivat kuitenkin esittäneet sitä vuoden 1990 joulukuun onnetonta päivää edeltävänä päivänä, ja siksi päätökseni kotimatkan reittivalinnasta on suoraan yhteydessä kysymykseen vapaudesta.

Jossain määrin kaikki oli omaa syytäni. Ei olisi ikinä pitänyt mennä kotiin heilutellen keksipakettia kuin mitään voitonmerkkiä. Osittain se oli myös leipomon uuden johtajan syytä. Hän oli vasta aloittanut työssään eikä vielä tuntenut normaaleja tapoja, ja niin hän erehtyi kuvittelemaan lasten ilmestymistä ilman ainutkertaiseksi tapahtumaksi. Sen sijaan että hän olisi antanut jokaiselle yhden keksin, niin kuin kaikki aikaisemmat johtajat, hän jakeli kokonaisia paketteja. Muutos oli niin häkellyttävä ja muutti myös radikaalisti kaikkien seuraavien päivien keksihyökkäysten mahdollisuuksia, että työnsimme paketit koulu-laukkuihimme ja juoksimme tiehemme sen sijaan, että olisimme syöneet saaliin saman tien.

Tunnustan, etten ollut tajunnut millainen meteli kotona nousi, kun näytin keksipaketin ja kerroin, miten olin saanut sen. Varsinkaan en ollut odottanut, että heti ensimmäinen kysymys oli: ”Näkikö kukaan?” No tietysti näki, ainakin paketteja jaelut leipomon johtaja. Ei, en minä ihan *tarkalleen* muistanut mil-
tä hän näytti. Kyllä, keski-ikäinen hän oli. Ei pitkä, ei lyhyt, ehkä keskimittainen. Taipuisat hiukset, tummat. Leveä, sydämellinen hymy. Siinä kohdassa isän kasvot kalpenivat. Hän nousi seisomaan nojatuolistaan ja piteli päätä käsillään. Äiti lähti keittiöön ja viittoi isää seuraamaan perässä. Mummi silitteli hiuksiani puhumatta mitään, ja pikkuveli, jolle olin antanut yhden keksin,

lakkasi mussuttamasta sitä, istahti nurkkaan ja alkoi itkeä silkkaa tunnelman kireyttä.

Minut pakotettiin lupaamaan, etten koskaan enää vetelehtisi leipomon nurkilla tai asettuisi jonoon seinustalle, ja jouduin vakuuttamaan ymmärtäväni, miten tärkeää oli antaa työläisten hoitaa velvollisuutensa ja että jos kaikki käyttäytyisivät niin kuin minä, keksejä ei enää saisi kaupoista ollenkaan. VAS-TA-VUO-ROI-SUUS, isä korosti. Sosialismi rakentuu vastavuoroisuudelle.

Tiesin jo luvattessani, että sitä lupausta olisi vaikea pitää. Tai mistä sitä tiesi, vaikka se onnistuisikin. Parhaani minun oli joka tapauksessa yritettävä. En voinut syyttää ketään siitä, että kävelin suoraan sen sijaan että olisin kääntynyt oikealle, en siitä etten palannut koululle odottamaan Elonaa ja lähtenyt sittenkin leikkimään häitä ja kotia, en liioin siitä että olin päättänyt olla ajattelemta keksejä. Kaikki ne olivat minun päätöksieni. Olin tehnyt parhaani, ja päätynyt silti väärään paikkaan väärään aikaan, ja nyt kaiken sen vapauden seurauksena pelkäsin kuollakseni, että koirat saisivat minut kiinni ja hotkisivat kitaansa tai että talautuisin tungoksessa kuoliaaksi.

Mitenpä minä olisin toisaalta osannut ennakoida, että osuisin keskelle mielenosoitusta tai että Stalin tarjoaisi suojaa. Jos en olisi sattunut näkemään televisiosta uutisia muiden maiden levottomuuksista, en olisi edes tiennyt, että tuo kummallinen näky, iskulauseita huutavat ihmiset ja koirineen partioivat poliisit, oli jotakin mitä kutsuttiin ”mielenosoitukseksi”. Muutamaa kuukautta aikaisemmin, vuoden 1990 heinäkuussa, kymmenet ihmiset olivat maamme pääkaupungissa Tiranassa kiivenneet ulkomaiden lähetystöjen muurien yli ja tunkeutuneet väkisin sisään. Minua hämmensi, miksi kukaan haluaisi linnoittautua jonkun ulkomaan lähetystöön. Me puhuimme siitä koulussa, ja Elona kertoi, että kerran kokonainen kuuden hengen perhe, kaksi veljestä ja heidän neljä siskoaan, oli onnistunut salakuljettamaan itsensä Italian suurlähetystöön ulkomaalaisiksi tu-

risteiksi pukeutuneina. He olivat asuneet siellä viisi vuotta – viisi kokonaista vuotta – kahdessa pienessä huoneessa. Sitten joku muu turisti, tällä kertaa aito eikä valepukuinen, nimeltään Javier Pérez de Cuéllar, oli käynyt Albaniassa, jutellut ensin suurlähetystökiipeilijöiden ja sitten puolueen kanssa ja kertonut, että kiipeilijät halusivat muuttaa Italiaan.

Elonan kertomus kutkutti mieltäni, ja kysyin isältä, mitä se tarkoitti. ”He ovat *uliganeja*”, isä sanoi. ”Niin televisiossa sanottiin.” Isä selitti, että *huligaani* oli ulkomaalainen sana, jolle albanian kielessä ei ollut vastinetta. Sellaista ei tarvittu. Huligaanit olivat enimmäkseen nuoria miehiä, jotka kävivät katsomassa jalkapallopelejä, joivat liikaa ja hankkiutuivat vaikeuksiin, tapelivat vastustajajoukkueen kannattajien kanssa ja polttivat lippuja ihan ilman mitään järkevää syytä. Eniten huligaaneja oli lännessä, jonkun verran myös idässä, mutta koska Albania ei ollut itää eikä länttä, meillä ei moisia ollut edes nähty ennen kuin nyt aivan vastikään.

Ajattelin huligaaneja, kun yritin saada jotakin tolkkua siitä, minkä keskelle olin tupsahtanut. Jos sattui olemaan huligaani, ei selvästikään ollut mitenkään mahdollon ajatus kiipeillä suurlähetystöjen muurien ylitse, huutaa poliisille, häiritä yleistä järjestystä tai mestata patsaita. Kaikesta päätellen lännessä huligaanit toimivat aivan samalla tavalla, ja ehkä heitä oli tullut laittomasti rajan yli ihan vain aiheuttamaan sekasortoa. Mutta ne muurien yli kiipeilleet eivät kylläkään olleet mitään ulkomaalaisia. Mitä yhteistä kaikilla näillä huligaaneilla oli keskenään?

Muistin hämärästi kuulleen edellisenä vuonna puhuttavan jostakin Berliinin muurin mielenosoituksista. Niistäkin oli puhuttu koulussa, ja opettajamme Nora oli selittänyt, että jutussa oli kyse imperialismiin ja revisionismiin välisestä kamppailusta, siitä miten molemmat heijastivat toistensa huonoja puolia kuin peilit ja kumpikin peili oli rikki. Se ei koskenut meitä mitenkään. Meidän vihollisemme yrittivät säännöllisin väliajoin kaa-

taa hallintoamme, mutta aivan yhtä säännöllisesti he epäonnistuivat siinä. Neljäkymmentäluvun lopussa me olimme panneet välit poikki Jugoslaviaan, koska Jugoslavia oli erkaantunut Stalinin linjasta, ja kuusikymmentäluvulla, kun Hruštšov tuomitsi Stalinin perinnön ja syytti meitä ”vasemmistolais-nationalistisesta deviationismista”, me katkaisimme diplomaattisuhteet Neuvostoliittoon. Seitsemänkymmentäluvun lopussa katkaisimme välit myös Kiinaan, kun vanha liittolaisemme päättikin rikastua ja pettää kulttuurivallankumouksen. Ei se haitannut. Meitä piirittivät voimakkaat viholliset, mutta tiesimme olevamme historian oikealla puolella. Aina kun meitä uhattiin, kansan tukemana puolue nousi entistä vahvempana. Olimme jo vuosisatoja taistelleet mahtavia keisarikuntia vastaan ja todistaneet maailmalle, miten paljon tällä pienellä Balkanin reunamilla elävällä kansakunnalla oli voimaa. Nyt johdimme taistelua kohti kaikkein vaikeinta muutosta: meidän oli edettävä sosialistisesta vapaudesta kommunistiseen – oikeudenmukaisin laein hallitusta vallankumouksellisesta valtiosta luokattomaan yhteiskuntaan, jossa itse valtiokin kuihtuisi tarpeettomana olemattomiin.

Vapaudella oli tietenkin hintansa, opettajamme Nora sanoi. Me yksin olimme aina puolustaneet vapautta. Nyt *muut* joutuivat maksamaan. *Muut* olivat sekasorron vallassa. Me pysyimme vahvoina. Me kulkisimme edelleen kärkijoukossa, johtaisimme oman esimerkkimme voimalla. Meillä ei ollut rahaa eikä aseita, mutta me vastustimme edelleen niin idän revisionistien kuin lännen imperialistienkin seireeninhuutoja, ja meidän olemassaolomme antoi toivoa kaikille muille pienille kansoille, joiden arvokkuutta loukattiin. Tunsimme suurta kunniaa siitä, että elimme oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa, eikä sen kunnian veroista ollut mikään muu kuin kenties kiittollisuus siitä, että olimme suojassa kaikilta niiltä kauhuilta, jotka piinasivat muuta maailmaa, paikkoja joissa lapset joko nääntyivät nälkään, jäätyivät hengiltä tai pakotettiin raatamaan töissä.

”Oletteko nähneet tätä kättä?” Nora oli kysynyt puheensa loppuksi ja nostanut oikean kätensä ylös hurjistunut ilme kasvoiltaan. ”Tämä käsi pysyy aina vahvana. Tämä käsi ei koskaan luovu taistelusta. Tiedättekö miksi? Se on puristanut toveri Enverin kättä. Kongressin jälkeen en pessyt käsiä moneen päivään, mutta ei voima hävinnyt minnekään sitten, kun lopulta pesin. Se ei jätä minua koskaan, ei niin kauan kuin vain elän.”

Ajattelin Nora-opettajan kättä ja sanoja, jotka hän oli muuttamaa kuukautta aikaisemmin meille lausunut. Istuin edelleen maassa Stalinin pronssipatsaan juurella, kokosin ajatuksiani ja yritin kerätä rohkeutta, jotta saisin noustua taas jaloilleni ja jatkettua matkaa kotiin. Halusin muistaa Noran jokaisen sanan, herättää henkiin sen saman ylpeyden ja voiman, jolla Nora kykeni puolustamaan vapautta, koska oli puristanut toveri Enverin kättä. Halusin olla samanlainen kuin hän. Minun on puolustettava omaa vapauttani, minä ajattelin. Minun täytyy pystyä voittamaan pelkoni. Minä en ollut koskaan puristanut toveri Enverin kättä. En ollut koskaan tavannut häntä. Mutta ehkä minä saisin voimaa Stalinin jaloista.

Nousin seisomaan. Yritin ajatella niin kuin opettajani. Meillä oli sosialismi. Sosialismi antoi meille vapautta. Mielenosoittajat olivat väärässä. Kukaan ei etsinyt vapautta. Kaikki olivat jo vapaita, he hyödynsivät vapauttaan aivan niin kuin minäkin, puolustivat sitä ja tekivät päätöksiä, joiden takana heidän oli seisottava, päätöksiä siitä mitä kautta kulkea kotiin, kääntyäkö oikealle vai vasemmalle vai jatkaako suoraan. Ehkä he olivat kaikki osuneet portille aivan sattumalta niin kuin minäkin, päätyneet väärään paikkaan väärään aikaan. Ehkä heitä oli vain pelottanut, kun he näkivät poliisit ja koirat, ja ehkä ihan samalla tavalla oli käynyt poliiseille ja koirille, ehkä niitäkin pelotti, viimeistään siinä vaiheessa kun ihmiset alkoivat juosta. Ehkä molemmat puolet alkoivat vain juosta toistensa perään oikein edes tietämättä kuka ajoi takaa ketä, ja ehkä ihmiset olivat siksi alka-

neet huutaa ”*vapaus, demokratia*”, ihan silkasta pelosta ja epävarmuudesta, tarkoituksenaan selittää mitä heillä oli ja mitä he eivät halunneet menettää. Ei se mikään vaatimus ollut.

Ehkä Stalinin pää ei liittynyt siihen kaikkeen mitenkään. Ehkä se oli vahingoittunut myrskyssä ja sateessa edellisenä yönä ja se oli viety korjattavaksi, ja pian se ilmestyisi takaisin entistä ehompana terävine, hymyilevine silmineen ja paksuine, ystävällisine viiksineen, jotka peittivät ylähuulen kokonaan, juuri sellaisena kuin minulle oli kerrottu, juuri sellaisena kuin se oli aina ollut.

Halasin Stalinia vielä viimeisen kerran, käännyin ympäri, tuijotin horisonttiin ja yritin arvioida kotimatkan pituutta, vedin syvään henkeä ja lähdin juoksemaan.

2.

Toinen Ypi

”Mais te voilà enfin! On t’attend depuis deux heures! Nous nous sommes inquiétés! Ta mère est déjà de retour! Papa est allé te chercher à l’école! Ton frère pleure!” huusi pitkä, hoikka ja päästä varpaisiin mustiin pukeutunut hahmo. Nini oli seissyt kokonaisen tunnin kukkulalla odottamassa, kysellyt ohikulkijoilta, oli-ko minua näkynyt, pyyhkinyt hermostuneena käsiä esiliinaansa ja siristellyt silmiään siinä toivossa, että erottaisi punaisen, nahkaisen selkäreppuni.

Oli helppo nähdä, että mummi oli vihainen. Hänellä oli erikoinen tapa säättiä niin että minulle tuli heti syyllinen olo, muistuttaa minua siitä mitä kaikkia seuraamuksia minun käytöksestäni oli muille, listata kaikki ne tavat joilla toisten tekemiset olivat keskeytyneet ja häiriintyneet, kun minä olin itsekkäästi ajatellut vain omia tarpeitani. Mummi ei ollut vielä päässyt hellelittämättömän ranskankielisen monologinsa loppuun, kun isäkin ilmestyi näkyviin. Hän juoksi huohottaen rinnettä ylös ja puristi kädessään astmapiippua kuin pienoiskokoista Molotovin cocktailia. Vähän väliä hän vilkuili taakseen kuin olisi epäillyt jonkun seuraavan. Minä vetäydyin piiloon mummin selän taakse.

”Lea lähti koulusta heti siivousvuoron jälkeen”, isä sanoi ja juoksi kohti Niniä. ”Kuljin samaa reittiä, mutta ei häntä näky-

* ”Siinähan sinä viimein olet! Olemme odottaneet jo kaksi tuntia! Meitä huolestutti. Äitisiikin on jo tullut kotiin. Isäsi kävi etsimässä sinua koululta! Veljesi itkee!”

nyt missään.” Selvästi kiihdyksissään isä pysähtyi hengittämään astmapiippuunsa. ”Kaupungilla on ilmeisesti ollut mielenosoitus”, hän kuiskasi ja elehti käsillään että kertoisi tarkemmin sisällä.

”Lea on tässä”, mummi vastasi.

Isä huokaisi helpottuneena, mutta näki sitten minut ja otti heti kasvoilleen ankaran ilmeen.

”Huoneeseesi siitä”, hän komensi.

”Ei se ollut mielenosoitus. Ne olivat *uliganeja*”, minä mutisin kävellessäni pihan poikki ja ihmettelin, miksi isä oli käyttänyt sitä toista sanaa, ”mielenosoitusta”.

Kun pääsin sisälle, huomasin että äiti oli aloittanut varsinaisen suursiivouksen. Hän kantoi ullakolta tavaraa, joita ei ollut nähty vuosikausiin: säkillisen villoja, ruosteiset tikkaat ja isoisän vanhoja kirjoja opiskeluvuosilta. Oli helppo päätellä, että äiti oli levoton. Hänellä oli tapana purkaa kiukkuaan keksimällä uusia kotitöitä, ja mitä enemmän häntä kiukutti, sitä kunnianhimoisempia hänen urakkansa olivat. Suuttuneenakaan hän ei koskaan sanonut mitään sille, jolle oli suuttunut, paukutti vain pannuja ja kattiloita, tiuski lattialle putoileville veitsille ja haaruksille ja heitteli tarjottimia kaappiin. Jos hän oli vihainen itselleen, hän alkoi vaihdella huonekalujen järjestystä, raahasi pöytiä huoneen laidasta laitaan, pinosi tuoleja ja rullasi olohuoneen painavan maton, jotta pääsi kuuraamaan lattiaa.

”Näin *uliganeja*”, sanoin äidille, sille jollekin halusin kertoa seikkailustani.

”Lattia on märkä”, äiti sanoi uhkaavalla äänellä ja tökkäisi minua kaksi kertaa märällä mopilla nilkkaan merkiksi siitä, että kengät olisi pitänyt jättää ulos.

”Tai ehkä ne eivät olleetkaan huligaaneja”, minä jatkoin kengännauhoja avatessani. ”Ehkä ne olivat mielenosoittajia.”

Äiti seisahtui tuijottamaan minua ilmeettömästi.

”Ainoa huligaani täällä olet sinä”, hän sanoi, kohotti mop-